

13. Залізник Л.Л. Культурно-хронологическая периодизация..., с.124.
14. Залізник Л.Л. Деснянська мезолітична культура..., с. 15. *Він же*. Население Полесья..., с. 48, *Кравцов А.Е.* О хронологии бутовской и иневской мезолитических культур в Волго-Окском междуречье // Актуальные вопросы археологии Верхне-Окского междуречья. – М., 1991, – С. 38 – 59. *Сорокин А.Н.* К вопросу о периодизации и хронологии иневской культуры // Археологические памятники Волго-Клязминского междуречья.– Иваново, 1990. – С. 31 – 35.
15. Залізник Л.Л. Деснянська мезолітична культура...С.15. *Він же*. Культурно-хронологическая периодизация мезолита. С.123.
16. Залізник Л.Л. Деснянська мезолітична культура...С.8-13. *Він же*. Культурно-хронологическая периодизация мезолита... С.124-134. *Він же*. Население Полесья... С.49-52.
17. Залізник Л.Л. Деснянська мезолітична культура. С.13. *Він же*. Культурно-хронологическая периодизация мезолита... С.134.
18. *Рудинський М.Я.* Передісторичні розшуки у Північно-Східній Чернігівщині... С. 25.
19. *Баран-Бутович М.Г.* Передісторичні розшуки в межах Чернігівської округи // Антропология. – № 2. – К., 1929. – С. 233 – 240.

Олена Черненко

●

ПЕРШІ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЗИНСЬКОЇ СТОЯНКИ

Мізинська стоянка – одна з найвідоміших археологічних пам'яток України та, безумовно, найвідоміша археологічна пам'ятка Чернігівщини. Традиційно вважається, що її було відкрито Федором Кіндратовичем Вовком, який улітку 1908 р., напередодні XIV археологічного з'їзду в Чернігові, провів розкопки на місці знаходження кісток мамонта у садибі козака Сисоя Кошеля. Це твердження можна зустріти в багатьох виданнях останніх десятиліть,¹ проте в науковій літературі існують дещо інші версії історії відкриття пам'ятки.

На думку О. Франко, стоянка була відкрита Ф. Вовком 1907 р. Дослідниця посилається на спогади доньки Ф.К. Вовка, Галини, яка згадує, що ще 1907 р. її батько оглянув Мізинську стоянку: «весною 1907 р. Хв.[едір] К.[Кіндратович] виїхав з Петербурга на Україну... Знаючи, що в Чернігові на майбутній 1908 рік готують археологічний з'їзд, а до нього виставку, Хв. К. вирішив по дорозі заїхати до Чернігова. Ще на пароплаві, що йшов від містечка Макошин до Чернігова, Хв. К. почув, що туди з села Мізеня* днями привезли якісь велетенські кістки. І справді – в Чернігівському музею просто долі лежала купа кісток мамунтів й інших незвичних звірів, а коло них і червона земля, в якій їх знайшли. Хв. К. зразу помітив в тій землі дрібні чорні камінці й пізнав, що це знаряддя з кременю, палеолітичних часів з Мадленської доби»². Далі Галина Вовк згадує про те, що її батько тоді ж відвідав Мізин. Там він оглянув яму під погріб у садибі козака Кошеля, де були знайдені кістки мамонта, і домовився з господарем припинити будівництво погребя, доки не буде проведене археологічне дослідження. Самі дослідження, за спогадами Галини, відбулися влітку наступного, 1908 р.

1907 р. вважав датою відкриття Мізинської стоянки також Іван Гаврилович Шовкопляс. Хоча він дещо інакше викладає історію відкриття пам'ятки в монографії «Мезинская стоянка. К истории Среднеднепровского бассейна в позднепалеолитическую эпоху», виданій у Києві 1965 р. : «...в 1907 г. при сооружении погребя... были обнаружены крупные кости мамонта. ...О находке костей стало известно ЧГУАК** в Чернигове и Черниговскому отделению Предварительного комитета по устройству XIV Археологического съезда... Их представитель, прибыв в с. Мезин,

собрал обнаруженные кости мамонта и провёл небольшие зачистки... Доставленные в Чернигов кости ископаемых животных из Мезина в 1908 г. были экспонированы среди доисторических древностей Черниговской губернии на выставке XIV Археологического съезда. Осматривая их, участник съезда, крупный специалист в области изучения палеолита... Ф.К. Волков (Вовк) обнаружил в приставшем к ним лёссе небольшое число мелких кремней, с признаками искусственного расщепления... Оценив научное значение находки из Мезина, Ф.К. Волков... летом 1908 г. посетил Мезин и произвёл на месте обнаружения раскопки...»³.

У цілому наведена версія не суперечить спогадам Галини Вовк, але в ній згадується, що дослідженням Ф. Вовка передували розшуки та «зачистки», здійснені 1907 р. представником Чернігівського попереднього комітету по влаштуванню XIV Археологічного з'їзду.

Про ці розкопки («зачистки») згадують також дослідники старшого покоління, наприклад, М. Грушевський: «Довідавшись... (про випадкові знахідки в садибі Сисоя Кошеля. – **О.Ч.**), один з членів Чернігівського організаційного комітету археологічного з'їзду постарався розкопати кручу в сусідстві ...і тим самим збільшити первісну знахідку рядом інтересних взірців»⁴. Сам Ф. Вовк у доповіді на XIV археологічному з'їзді, присвяченій Мізинській стоянці, відзначив, що раніше за його розкопки, «благодаря заботам одного из членов Предварительного комитета съезда... была раскопана небольшая часть склона...», а саме, «начали рыть траншею, несколько ниже погребя по направлению к церкви, в месте, где ещё прежде были замечены кости мамонта. В этом месте сделана была небольшая прямоугольная выемка метра на 1,1/2 вглубь ската террасы».⁵ На жаль, ім'я представника Чернігівського попереднього комітету, автора розкопок, Ф. Вовк не наводить.

Відомо, що Попередній комітет з підготовки XIV з'їзду створили у Чернігові 1906 р. Ним була розроблена спеціальна «Программа подготовительных работ к XIV Археологическому съезду», яка, серед інших заходів, передбачала збір матеріалів на території губернії для створення виставки⁶. Каталогізацією надісланих на виставку матеріалів займався Петро Михайлович Добровольський, завідувач справ Чернігівської архівної комісії, один із провідних її діячів. Людина різнобічних інтересів, П. Добровольський був обізнаний і з археологією – брав участь у роботі двох археологічних з'їздів (у Харкові та Катеринославі), неодноразово здійснював розкопки на Чернігівщині за дозволами Імператорської археологічної комісії.⁷

Як можна дізнатися з матеріалів Чернігівської архівної комісії, саме П. Добровольський звернув увагу на знахідки, надіслані на виставку священиком с. Мізин – кістки мамонта, вириті в садибі Сисоя Кошеля.⁸

За ініціативою П. Добровольського у жовтні 1907 р. у Мізині були здійснені невеликі розкопки, які фінансувалися Чернігівським попереднім комітетом^{**}. Водночас серед мешканців селища провели збір експонатів та опитування щодо знахідок попередніх років. Заклопотаний роботою, пов'язаною з організацією з'їзду, П. Добровольський оприлюднив лише коротке повідомлення про розшуки у Мізині в передмові до каталогу виставки XIV Археологічного з'їзду⁹. Згадки про ці роботи зустрічаються також у каталозі Чернігівського музею 1915 р. (з розкопок 1907 р. до музею надійшли кістки мамонтів від двох скелетів та інш.)¹⁰, а найдетальніше схарактеризував перебіг подій у своїх спогадах соратник П. Добровольського Аркадій Верзилов¹¹.

Місце розкопок П. Добровольського Ф. Вовк обстежив 1908 р. Як виплаває зі змісту його доповіді на Археологічному з'їзді, Ф.Вовк провів розчистку «розкопу» 1907 р., визначив характер залягання культурного шару та геологічну ситуацію на місці знахідки. В доповіді також є досить коректні вказівки на те, що попередні

(перші) розкопки Мізинської стоянки були проведені недбало та некваліфіковано¹².

Безумовно, можна погодитись, що наукове відкриття пам'ятки, її професійне визначення зробив саме Ф. Вовк. П. Добровольський не мав достатнього рівня наукової підготовки, щоб належним чином здійснити дослідження та оцінити свої знахідки, хоча йому і належить першість у розкопках.

Напевне, подібно до багатьох своїх сучасників, П. Добровольський розглядав археологічні розкопки як засіб отримання “старожитностей”. Якщо оцінювати його розшуки 1907 р. у Мізині з цієї точки зору, то наслідки виправдали всі сподівання: були знайдені численні кістки мамонта і “допотопних тварин”. Колекцію привезли до Чернігова пароплавом по Десні (саме про цю подію, скоріше за все, йдеться у спогадах Галини Вовк)¹³. На виставці з'їзду кістки допотопних тварин займали середину першого залу та “привлекали внимание не только членов съезда, но и посторонней публики”¹⁴.

Таким чином, ми можемо вважати датою відкриття Мізинської стоянки або 1907 р., рік перших, некваліфікованих розкопок, здійснених П. Добровольським, або 1908 р. – рік перших наукових досліджень пам'ятки, здійснених Ф. Вовком. Хоча між цими подіями простежується певна логічна послідовність та хронологічний зв'язок: якби чернігівський краєзнавець Петро Михайлович Добровольський не звернув увагу на мізинські знахідки, то наукові дослідження Ф. Вовка 1908 р. навряд чи відбулися б.

Джерела та література:

1. Словник-довідник з археології – К., 1992. – С. 394; Чернігівщина. Енциклопедичний словник-довідник. – К., 1990. – С. 456.
2. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2000. – С. 232.
3. Шовкопляс И.Г. Мезинская стоянка. К истории Среднеднепровского бассейна в позднелеолитическую эпоху. – К., 1965. – С. 12; див. також Шовкопляс И.Г. Мізинська стоянка // Радянська енциклопедія Історії України. – Т.3. – С. 145.
4. Техніка і умілість палеолітичної доби в находках Мізинського селища // Чернігів та Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 17.
5. Волков Ф.К. Палеолитическая стоянка в с. Мезин Черниговской губернии // Труды XIV Археологического съезда. – М., 1911. – Т.3. – С. 262.
6. Труды Черниговского Предварительного комитета по устройству XIV Археологического съезда в Чернигове. – Чернигов, 1908. – С. 4 – 5.
7. Черненко О., Ясноўська Л. Археологічні дослідження П.М. Добровольського на Чернігово-Сіверщині // Сіверянський літопис. – 1999. – № 5. – С. 34 – 40.
8. Труды ЧГУАК 1909.– Чернигов, 1910. – Вып. 8. – Отдел 2-й. – С. 203 – 204.
9. Каталог выставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове. – Чернигов, 1908. – С.2.
10. [Каталог] Черниговский соединённый исторический музей Городской и Учёной Архивной Комиссии в память 1000-летия летописного существования г. Чернигова. – Чернигов, 1915. – С. 18.
11. Верзилов А.В. Пётр Михайлович Добровольский, биографический очерк с приложением портрета П.М. Добровольского // Труды ЧГУАК 1909 – 1910. – Чернигов, 1910.– Вып. 8. – Отдел 2-й. – С. 194 – 204; Він же. Мої спогади про чернігівських археологів // Український історик. – 1991. – №№ 1 – 2. – С. 158.
12. Волков Ф.К. Вказана праця. – С. 265.
13. Верзилов А.В. Мої спогади... – С. 204.
14. Горгалов Н.К. Доклад о деятельности XIV Археологического съезда в Чернигове 1 – 12 августа 1908 г. // Известия общества археологии, истории и этнографии. – Казань, 1908. – (Отдельный оттиск). – С. 8 – 9.

* На початку ХХ ст. використовувалась назва селища Мізинь (Мъзинь), звідси – «Мізинська стоянка», що не відповідає сучасному найменуванню населеного пункту: Мезин. За легендою, селище назване на честь засновника, проте, можливо, топонім утворено з балтської, від *mez* – «ліс».

** Черниговская губернская учёная архивная комиссия.

*** Це чи не єдина дослідницька експедиція, яку фінансував Чернігівський комітет, інші приурочені до з'їзду дослідження здійснювались коштом Д.Я. Самоковасова.